

‘Terug

“DULL, INERT CITIES, IT IS TRUE, DO CONTAIN THE SEEDS OF THEIR OWN DESTRUCTION AND LITTLE ELSE. BUT LIVELY, DIVERSE, INTENSE CITIES CONTAIN THE SEEDS OF THEIR OWN REGENERATION, WITH ENERGY ENOUGH TO CARRY OVER FOR PROBLEMS AND NEEDS OUTSIDE THEMSELVES.”

JANE JACOBS [THE DEATH AND LIFE OF GREAT AMERICAN CITIES]

in Omloop’

Pilootprojecten

CAROLINE NEWTON [TEAM VLAAMS BOUWMEESTER]

Hoewel we weten dat een stad waar het goed leven is divers, intens en levendig dient te zijn, hebben we toch al te vaak getracht deze ogenschijnlijke chaos te plannen en structureren. Vele van onze steden zijn vandaag dan ook het resultaat van een rigide planning, met een ruimtelijke organisatie waar elke functie zijn plaats heeft en een gezonde mix van activiteiten niet altijd een kans krijgt. Een deel van de activiteiten die bij het menselijk bestaan horen, zoals het maken, is uit de stadskernen geduwd, richting periferie en alleen nog maar bereikbaar met de auto. De connectie tussen de mens en zijn drang om te creëren is steeds meer verloren gegaan.

Om een antwoord te vinden op de uitdaging die de crisisperiode en bijhorende periode van schaarste en bezuinigingen sinds 2008 stelden, is er nood aan creativiteit en nieuwe initiatieven die hun oorsprong vinden in de intensiteit en diversiteit van het stedelijk leven. Het is deze creativiteit die de nodige (zelf-)regeneratie van de stad aanwakkert en op zoek gaat naar oplossingen voor de problemen waarmee de stedeling geconfronteerd wordt. Het zal uiteindelijk ook deze creativiteit zijn die toelaat om tot betekenisvolle verandering te komen.

En die verandering is dringend nodig. Op verschillende plaatsen konden we lezen dat Vlaanderen wil inzetten op een transitie naar een veerkrachtige en duurzame samenleving. De visie 2050 van de Vlaamse regering vormt hierop geen uitzondering, men streeft naar ‘een sociaal, open, veerkrachtig en internationaal Vlaanderen dat welvaart en welzijn creëert op een slimme, innovatieve en duurzame manier en waarin iedereen meetelt’. Inzetten op transitie betekent ook dat de overheid zijn eigen rol moet herdefiniëren om de juiste omstandigheden voor verandering te creëren. Het bijsturen en aanpassen van het bestaande beleid is hierin cruciaal.

De pilootprojecten van de Vlaams Bouwmeester vertrekken vanuit het aanvoelen van maatschappelijke trends en noden. Vanuit een ontwerpend onderzoek trachten ze ideeën te formuleren om het beleid bij te sturen en zo bij te dragen aan de gewenste transitie.

Meer specifiek wordt in de pilootprojecten ‘Terug in Omloop’ de koppeling gemaakt tussen stedelijke transformaties, economische transitie en geïntegreerde bodemsanering.

Ambities voor het stedelijk Vlaanderen van morgen

De ruimtelijke druk in Vlaanderen en de toenemende vraag naar het aansnijden van open ruimte is groot en zal in de toekomst alleen maar groter worden. Nieuwe manieren om de schaarse beschikbare ruimte optimaal in te zetten en innovatie alle kansen te geven staan dan ook hoog op de agenda. De huidige regelgevingen inzake densiteit en bestemming moeten we in vraag durven stellen om ruimte te creëren voor experiment en onverwachte coalities. En dit is waar overheden, op alle schaalniveaus, een belangrijke rol te spelen hebben. Ze zouden zich natuurlijk kunnen beperken tot het faciliteren van nieuwe initiatieven, maar als Vlaanderen klaar wil zijn voor een onzekere toekomst zal het ook over de nodige veerkracht moeten beschikken. Dan is er meer nodig.

De pilootprojecten zijn niet enkel een instrument om nieuwe inzichten te verwerven in de wijze waarop ruimtelijk-maatschappelijke uitdagingen kunnen worden aangepakt. Via de concrete realisatie van vijf projecten tonen ze ook hoe ruimte en materialen proactief terug in omloop kunnen worden gebracht. Ze laten zien hoe creativiteit en maakindustrie een plaats kunnen krijgen binnen een stedelijk Vlaanderen. De pilootprojecten geven ons de kans om na te gaan op welke manier we een beweging kunnen inzetten die leidt naar een meer inclusieve stad, een transitie-economie en een geïntegreerde ruimtelijke ontwikkeling. Testen moeten uitwijzen op welke concrete manier drie ambities verzoend kunnen worden:

- Het realiseren van een evenwichtige ruimtelijke ontwikkeling, met grote aandacht voor productie in de stad.

HOEWEL DE TRANSITIE NAAR EEN GRONDSTOF-EFFICIËNTE MAATSCHAPPIJ EN EEN CIRCULAIRE ECONOMIE VOLOP IS INGEZET, IS ZE NOG LANG NIET OP KRUISSELHEID.

- Het dynamiseren van onderbenutte en verontreinigde terreinen op elk moment.
- De omslag maken naar een duurzaam materialenbeheer en een circulaire economie.

De herontdekking van de maakindustrie

Het belang van de maakindustrie nam de laatste jaren af, maar de Europese Commissie heeft de uitdrukkelijke ambitie om dit proces om te keren. Het doel is om tegen 2020 het belang van de maaknijverheid in Europa naar 20 procent van het BBP te tillen, terwijl dit momenteel 15 procent is. Dit is een verhaal met verschillende facetten: het competitief maken van lonen in de maakindustrie, het inzetten op innovatieve producten en processen, het opleiden van voldoende geschoold personeel, de verzekerde aanvoer van de nodige grondstoffen en het stimuleren van innovierend ondernemerschap.

Vanuit verschillende hoeken en ook vanuit verschillende overwegingen klinkt de roep om een gezonde en lokale maakindustrie. Het wordt ook hoe langer hoe duidelijker dat het klassieke beeld van grote vervuilende, lawaaiige en stinkende fabrieken tot het verleden behoort. De maakindustrie vandaag is schoner, organiseert zich meer in netwerken en gesloten systemen, valt vaak perfect in te passen in het stedelijk weefsel en is ook veel zuiniger. Technologische vernieuwingen zoals 3D printing zorgen ervoor dat de maakindustrie opnieuw de band met de stad kan aanhalen. Producten die in het verleden grondstof-intensief waren, nabewerkingen en transport nodig hadden, worden nu geprint op de locatie waar ze gebruikt zullen worden. Meer en meer materialen en goederen krijgen een tweede leven en worden herwerkt. Kringlopen worden gesloten, ook op het lokale niveau. De stadsbewoner hoeft geen lange afstanden meer af te leggen om aan zijn behoeften te voldoen, ook voor zijn voedselvoorziening kiest hij steeds meer voor lokale landbouw met producten die geproduceerd worden in of vlakbij de stad.

Niet enkel materialen hergebruiken, maar ook ruimte

Dagelijks wordt er in Vlaanderen tussen vijf à zes hectare open ruimte aangesneden. Dit leidt tot een verdere verharding van de bodem en een versnippering van het landschap. De komende jaren zal de toename van de bevolking de druk op de ruimte allicht nog verhogen. Hergebruik van de reeds aangesneden ruimte dringt zich daarom steeds meer op. Op Vlaams niveau

bestaan er verschillende instrumenten die reeds inzetten op het activeren van on(der)benutte en verontreinigde terreinen, maar het duurzaam saneren van verontreinigde terreinen is een moeilijke evenwichtsoefening. Om tot minder mobiliteits- en klimaatbelasting te komen zal men enerzijds zoveel mogelijk (rest)verontreiniging moeten wegnemen (zodat geen hypotheek gelegd wordt op flexibele gebruiksfuncties in de tijd) en anderzijds minder invasief moeten werken (bijvoorbeeld een stort afdekken in afwachting van nieuwe technologieën die stortmateriaal kunnen verwerken).

De uitdaging bestaat erin om het terrein niet alleen te saneren, maar de herontwikkeling van de site ook te integreren in een breder ruimtelijk ontwikkelingsprogramma. Men zal daarbij rekening moeten houden met de impact van de activatie van de terreinen op de schaal van de buurt en de stad. Om te starten met een mogelijke herontwikkeling hoeft men niet te wachten op een perfecte projectomschrijving, een stedenbouwkundige goedkeuring of een langdurig saneringstraject. Tijdelijke initiatieven kunnen de plek activeren, waardoor het geloof in de potentie van de site groeit en de betrokkenheid van een brede stakeholdersgroep wordt verbeterd.

Duurzaam materialenbeleid is voor Vlaanderen een speerpunt. Het komt er dus op aan materiaalkringlopen te sluiten door het hoogwaardig houden van producten enerzijds (herstel en hergebruik), en het recycleren van afvalstromen anderzijds. Concepten zoals modulariteit, de-assemblage, hoogwaardig hergebruik en substitutie met hernieuwbare materialen winnen aan belang. De instroom van ruwe materialen wordt beperkt door volop in te zetten op recycling en urban mining. Hoewel de transitie naar een grondstof-efficiënte maatschappij en een circulaire economie volop is ingezet, is ze nog lang niet op kruissnelheid. Om het huidige systeem structureel aan te pakken blijft de nood aan institutionele innovatie, kennisdeling, onderzoek, experimenten, pilots en concrete realisaties binnen de circulaire economie erg hoog.

Vijf projecten

Begin december werd een oproep gelanceerd om partners te zoeken die mee hun schouders willen zetten onder het ambitieuze programma van de pilotprojecten 'Terug in Omloop'. De komende drie jaar willen we samen met hen op zoek gaan, experimenteren en leren. Verschillende publieke en private partners gaan aan het werk om in een innovatief denk- en ontwerpproces nieuwe koppelingen uit te testen en tegelijk te realiseren. Het verloop van het traject is te volgen via www.teruginomloop.be of via de website van de Vlaams Bouwmeester.

DE ONTWERPUITDAGING GESCHETST AAN DE HAND VAN 5 PROTOTYPISCHE SCENARIO'S

Om de ambitie van de pilotprojecten concreet te maken en te toetsen aan de Vlaamse situatie op het terrein werden vijf prototypische scenario's gedefinieerd als voorafbeeldingen van mogelijke pilotprojecten. Ze schetsen een attitude, ze geven veeleer een antwoord op de hoe-vraag dan op de wat-vraag. Ze geven aan hoe binnen pilotprojecten verbindingen tussen de geformuleerde ambities gevonden kunnen worden, maar ze schrijven niet voor wat een concreet pilotproject zou moeten zijn. De plekken waar deze scenario's zich kunnen situeren zijn de volgende:

DE MAAKPLAATS

De Maakplaats ligt op een van de vele oude industrieterreinen in de 19de- en 20ste-eeuwse gordel van de Vlaamse steden. Opggericht aan wat ooit de rand van de stad was, omwille van hinderlijke activiteiten of omwille van de nabijheid van grondstoffen of aanvoerroutes, zijn ze ondertussen volledig omsloten door woonweefsel. Deze terreinen zijn reeds lang in gebruik en vaak belast met een (historische) verontreiniging.

HET WERKHUIS

De locaties voor het Werkhuis liggen overal in Vlaanderen. In de binnengebieden van stedelijke bouwblokken bevonden zich garages, kleine ateliers of heuse fabrieken. Wanneer deze activiteiten uitdoofden, werden de makkelijke sites snel ontwikkeld met inbreidingsprojecten of lucratief opgevuld met parkeergarages. De moeilijker projecten bleven liggen. De ongebruikte binnengebieden beperken de kwaliteit van de omliggende woningen, terwijl ze eigenlijk een meerwaarde zouden kunnen zijn.

HET TRANSITPUNT

Transitpunten werden in het verleden ingepland volgens een logica van bereikbaarheid: aan de rand van de stad, aan potentiële overslagpunten tussen water-, steen- en spoorwegen. Na gebruik bieden deze plekken kansen, ze nemen een sleutelpositie in binnen een slim systeem van stadslogistiek, waar goederen-, personen-, materialen- en zelfs datastromen elkaar kruisen en in interactie gaan.

DE SNIPPERSTRAAT

Snipperstraten zijn stukken van oude steenwegen die nog steeds de invalswegen naar de stad vormen. Projecten komen tot stand zonder samenhang en interactie met de omgeving, omdat dit voor een individuele initiatiefnemer een quasi onmogelijke taak is. Bodemverontreiniging stoort zich niet aan eigendomsgrenzen en verbindt zo ongewild het ontwikkelingspotentieel van meerdere percelen.

DE VRIJPLAATS

De Vrijplaats geeft lucht aan stadsontwikkelingsprojecten en voorkomt dat plekken niet ontwikkeld worden omdat de verontreiniging te zwaar weegt om het binnen een klassiek project op te nemen. Tegelijkertijd schuilt er potentieel in deze plekken. De aanwezigheid van industrieel erfgoed maakt de herinnering aan de vroegere activiteit van het gebied levend. Deze plekken kunnen de rustpunten worden binnen een ambitieus en intensief stadsproject. Ze kunnen zelfs het startschot geven voor de opwaardering van een buurt.